

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

ІНСТИТУТ ЗАОЧНОЇ ТА ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

Кафедра «Природничо-наукової підготовки»

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ТА ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
З ДИСЦИПЛІНИ
«СОЦІОЛОГІЯ»**

**ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ
ЗА НАПРЯМАМИ ПІДГОТОВКИ
6.050102 «КОМП'ЮТЕРНА ІНЖЕНЕРІЯ»
6.030504 «ЕКОНОМІКА І ПІДПРИЄМНИЦТВО»
6.070106 «АВТОМОБІЛЬНИЙ ТРАНСПОРТ»
6.050701 «ЕЛЕКТРОТЕХНІКА ТА ЕЛЕКТРОТЕХНОЛОГІЇ»**

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного політехнічного університету

Протокол № 5 від 24.12.2014 р.

Одеса – 2015

Методичні вказівки та завдання до виконання контрольної роботи з дисципліни «Соціологія» [Текст]. / Уклад.: Л.А.Савенок. – Херсон: ХПТК ОНПУ, 2015. – 27 с.
Навчальне видання

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ТА ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ
З ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІОЛОГІЯ»**

для студентів заочної форми навчання
за напрямками підготовки 6.050102 «Комп'ютерна інженерія»,
6.030504 «Економіка і підприємництво»,
6.070106 «Автомобільний транспорт»,
6.050701 «Електротехніка та електротехнології»

Укладач : Савенок Людмила Андріївна,
кандидат історичних наук, доцент

Рецензент : В.К. Коробов, канд. соціол. наук, доцент

Коректор Т.В. Філонцева, спеціаліст вищої категорії,
викладач-методист

Надруковано з оригінал-макета замовника

Підп. до друку 11.02.2015. Формат 600x840М1/16.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 2,1. Гарнітура Times.
Спосіб друку – ризографія. Тираж 3 прим. Зам. № 00

Лабораторія організаційно-видавничої діяльності ХПТК ОНПУ
73000, м. Херсон, вул. 40 років Жовтня, 23
тел. (0552) 22-55-38, тел. / факс (0552) 22-27-43

ЗМІСТ

		стор.
1. Пояснювальна записка	4	
2. Тематичний зміст дисципліни.....	5	
3. Завдання контрольної роботи.....	8	
4. Методичні вказівки до змісту, обсягу, виконання та вимоги до оформлення контрольної роботи	10	
5. Теоретичні відомості	11	
6. Список рекомендованої літератури.....	23	
7. Додатки	24	
Додаток А. Зразок оформлення титульного аркуша контрольної роботи		
Додаток Б. Питання до складання семестрового іспиту з дисципліни		

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

1.1. Мета викладання дисципліни, її роль у вищій економічній освіті

Мета дисципліни - формування системи знань про соціальну систему суспільства, розуміння сутності соціального життя та соціальної структури суспільства, а також навичок аналізу соціальних явищ і процесів.

1.2. Задачі вивчення дисципліни

Завдання: опанування сутності, історії, теорії й методології соціологічної науки, навчання організації соціологічних досліджень, набуття навичок соціальної діяльності та поведінки.

Предмет: соціальні відносини й процеси в суспільстві.

По закінченню вивчення курсу «Соціологія» майбутні фахівці повинні

Знати:

- основні структурні елементи і рівні соціологічного знання
- основні категорії соціології
- еволюцію уявлень про суспільство та його походження
- складові елементи соціальної структури суспільства, сутність соціальної стратифікації
- основні соціологічні концепції особистості, соціологію молоді, праці, економіки.

Вміти:

- характеризувати об'єкт і предмет соціології, структуру соціологічного знання
- розкрити зміст основних етапів розвитку соціологічної думки
- характеризувати сутність, основні засади функціонування і розвитку суспільства
- аналізувати процеси в соціальній структурі суспільства
- розкрити об'єкт і предмет соціології молоді, праці, економіки.

2. ТЕМАТИЧНИЙ ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Соціологія як наука, її предмет і методи

Соціально-культурні та наукові передумови виникнення соціології як науки. Місце соціології в системі суспільствознавства. Об'єкт і предмет соціології. Категорії та закони соціології. Загальні, спеціальні й галузеві соціологічні теорії. Емпіричні соціологічні дослідження. Фундаментальні та прикладні дослідження. Основні функції соціології як науки: пояснювальна, описова, теоретично-методологічна, інструментальна, прогностична, управлінська, культурно-просвітницька тощо. Соціологія та проблема наукового управління суспільством. Методи соціології.

Тема 3. Суспільство як соціальна система, його соціальна структура

Поняття суспільства. Суспільство і природа. Головні ознаки суспільства та його структурні елементи. Еволюція уявлень про суспільство як соціальну систему. Поняття суспільного життя. Біологічні, географічні, демографічні, економічні, соціокультурні засади суспільного життя. Поняття соціальних та соціетальних систем. Історичні типи суспільства: традиційне, індустріальне, модерне суспільство. Глобальні процеси сучасного суспільного розвитку: урбанізація, економічна та політична модернізація, інформаційна революція, взаємодія та взаємовплив культур та ін. Модернізаційні, трансформаційні процеси в Україні. Поняття соціальної структури суспільства. Основні елементи соціальної структури: соціальні групи, соціальні інститути, соціальні організації, особистість. Поняття й типи соціальної мобільності.

Тема 4. Соціальна стратифікація суспільства

Соціальна стратифікація. Причини соціальної нерівності. Соціально-класові утворення та поляризація суспільства в Україні. Поняття соціальної групи, головні ознаки, типологія. Поняття групової ідентифікації та ідентичності. Види соціальних груп: соціально-класові, соціально-демографічні, соціально-етнічні, соціально-професійні, соціально-територіальні. Соціальна еліта. Натовп, маси, публіка.

Тема 5. Соціальна взаємодія, соціальні відносини та соціальні конфлікти

Поняття соціальної взаємодії. Особливості соціальної взаємодії на макро- та мікрорівнях. Соціальні норми як регулятори соціальної взаємодії, їх інтегративна роль. Соціальні санкції. Девіантна поведінка, її причини. Соціальні відносини: поняття, механізми формування. Відносини влади, їх соціальна роль. Соціальні конфлікти: поняття, функції. Природа, етапи, типологія соціальних конфліктів та особливості їх формування. Вирішення та попередження соціальних конфліктів.

Тема 6. Основні соціальні інститути та соціальний контроль

Поняття соціального інституту. Роль соціальних інститутів у життєдіяльності суспільства. Типи соціальних інститутів. Умови успішного функціонування соціальних інститутів. Інституціональні елементи соціального контролю. Економічні інститути. Проблеми зайнятості населення та врегулювання конфліктів у сфері зайнятості. Політичні інститути. Функціонування політичної системи.

Тема 8. Особистість у системі соціальних зв'язків

Поняття особистості в соціології. Співвідношення понять людина, особистість, індивід, індивідуальність. Основні теоретичні концепції особистості. Типологія - особистості. Соціальний статус та соціальні ролі особистості. Співвідношення особистих та суспільних інтересів. Ціннісні орієнтації особистості. Соціалізація індивідів та її основні етапи. Структура процесу соціалізації: адаптація, інтеріоризація та формування особистісних якостей. Соціальна активність особистості: критерії, показники.

Тема 9. Соціологія економічного життя та праці

Предмет і об'єкт економічної соціології. Основні поняття і категорії економічної соціології. Історія становлення економічної соціології як науки. Статус і роль економічної соціології в системі соціологічних наук. Сучасна західна економічна соціологія. Соціальна сфера економічної життєдіяльності суспільства. Суб'єкти економічних відносин. Соціально-економічна поведінка особистості. Соціально-економічні орієнтації населення України. Проблемні пошуки вітчизняної економічної соціології. Сутність, предмет, об'єкт, функції соціології праці. Предметне поле соціології управління. Категорії соціології праці та зайнятості. Формування соціологічних ідей про працю. Роль соціології праці у вирішенні соціально-економічних проблем.

Тема 10. Соціологія управління

Аналіз основних категорій соціології управління. Формування організаційної культури як важливого соціального процесу. Формування нової управлінської парадигми.

Тема 11. Соціологія культури та релігії

Культура як суспільне явище та характеристика суспільства. Соціальна сутність культури та її типи. Структурні елементи культури: матеріальна й духовна сфера, мова, знання, навички, уміння, цінності, норми, традиції, звичаї. Інтегративна та виховна функції культури. Функції адаптації та пристосування до макро- та мікросередовища. Комунікативна функція та знакова система. Культура та діяльність. Збереження, розподіл та споживання культури. Субкультури. Контркультури. Елітарна та масова культура. Особливості національної культури та проблеми національного культурного відродження України.

Витоки та становлення соціології релігії як наукової дисципліни. Поняття про релігію. Релігія як соціальний інститут, її еволюційні та організаційні форми. Функції релігії. Типологія релігій. Світові релігії. Релігійність. Релігійна віра. Критерії релігійності. Соціально-демографічні чинники релігійності. Релігія як суспільний феномен. Релігійні організації. Держава та церква. Релігія та політика. Релігія у світі. Секуляризація. Поняття екуменізму. Релігія та українське суспільство.

Тема 12. Соціологія освіти

Конституювання соціології освіти. Об'єкт і предмет соціології освіти. Специфіка соціології освіти. Освіта як соціальний інститут суспільства та вид діяльності. Структура соціології освіти. Соціальні функції освіти: репродуктивна, інструментальна, соціального

переміщення, комунікативна. Реформи інституту освіти в Україні.

Тема 13. Соціологія молоді, соціологія сім'ї

Сутність, предмет, об'єкт соціології молоді. Предметне поле соціології сім'ї. Основні поняття соціології молоді та соціології сім'ї. Основні етапи розвитку вітчизняної соціології молоді. Соціалізація молоді як соціальна та соціологічна проблема. Соціальний інститут сім'ї і шлюбу. Демографічна політика. Девіантна поведінка молоді. Молодіжна субкультура. Державна молодіжна політика. Основні проблеми сучасної української молоді та сім'ї.

Тема 14. Організація соціологічних досліджень, методи збору та аналізу соціологічної інформації

Поняття, основні етапи та процедури соціологічних досліджень. Завдання й особливості етапів підготовки, збору та аналізу інформації, впровадження результатів досліджень. Особливості фундаментальних, емпіричних, маркетингових, описових та інших видів соціологічних досліджень. Поняття, роль та головні призначення програми соціологічних досліджень. Поняття й роль стратегічних та робочих планів в організації соціологічних досліджень. Поняття, сутність і значення методу вибірки, прості та складні методи формування вибірки. Оцінка якості та ремонт вибірки. Цільове призначення, переваги, недоліки різних видів опитування.

Анкетування та специфіка його використання в дослідженні. Особливості інтерв'ю як методу збору соціологічної інформації. Поняття, загальна характеристика спостереження як способу одержання інформації. Проблема надійності та вірогідності результатів спостереження.

3. ЗАВДАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Контрольна робота виконується за зазначеними варіантами, номер яких відповідає номеру студента у списку групи. Варіант містить два питання, які мають бути докладно розкриті.

Варіант № 1.

1. Особливості предмета й об'єкта соціології як науки. Структура соціологічної системи знань, функції соціології.
2. Світ господарства: сутність і моделі розвитку

Варіант № 2.

1. Місце соціології в системі суспільствознавства, її зв'язок з іншими гуманітарними науками. Методи, категорії, закони соціології.
2. Економічна культура.

Варіант № 3.

1. Соціально-культурні та наукові передумови виникнення соціології як науки. Зародження і розвиток суспільно-політичних теорій у Стародавньому світі.
2. Підприємництво як соціально-економічний феномен

Варіант № 4.

1. Погляди на суспільство в епоху Середньовіччя. Соціальні теорії Відродження.
2. Інститут домашнього господарства.

Варіант № 5.

1. Розвиток соціального знання у Новий час. Роль О. Конта у становленні соціології як науки.
2. Ринок праці у соціологічному дискурсі.

Варіант № 6.

1. Класичний період розвитку соціології. Вчення М. Вебера.
2. Соціальні інститути економіки.

Варіант № 7.

1. Формальна соціологія Г. Зиммеля. Інтегральна соціологія П.Сорокіна. Структурний функціоналізм. Т. Парсонс.
2. Господарчі організації.

Варіант № 8.

1. Розвиток соціологічних теорій в Україні.
2. Господарчі спільноти.

Варіант № 9.

1. Суспільство, основні ознаки та типи суспільства.
2. Господарча поведінка людини.

Варіант № 10.

1. Соціальна спільнота та її види як складник соціальної системи. Види соціальних структур. Маргіналізація. Соціальна група як суб'єкт суспільного життя. Види соціальних груп.
2. Соціологія економіки як наукова дисципліна.

Варіант № 11.

1. Соціальні інститути, їх види та функції. Соціальна дія та соціальна взаємодія як складники соціального процесу.
2. Виникнення й розвиток соціології економіки.

Варіант № 12.

1. Соціальна структура суспільства, її головні елементи. Теорія соціальної стратифікації. Типи стратифікаційних систем. Закрита та відкрита соціальна стратифікація.
2. Соціологічна модель господарчої поведінки.

Варіант № 13.

1. Соціальна мобільність. Аскрипція, досягнення.
2. Людина як суб'єкт економічного життя.

Варіант № 14.

1. Соціальні процеси, їх класифікація. Соціальний статус та соціальна роль особистості.
2. Механізми побудови господарчих організацій.

Варіант № 15.

1. Природа, класифікація і функції соціального конфлікту. Управління соціальним конфліктом, механізми їх вирішення. Розробка проблеми соціального конфлікту.
2. Соціальні аспекти ринкової економіки.

Варіант № 16.

1. Особистість як предмет соціологічного вивчення. Поняття та структура особистості. Соціальна типологія та структура особистості. Соціальний статус особистості. Соціалізація особистості. Основні етапи.

2. Зайнятість і безробіття як соціально-економічні характеристики ринку праці.

Варіант № 17.

1. Соціальні потреби та соціальні інтереси особистості як спонукальні мотиви соціальної дії. Аномічні явища у суспільстві. Соціологія девіантної поведінки.
2. Типологія господарчих організацій.

Варіант № 18.

1. Соціальні функції політики.
2. Економічна культура як регулятор економічної поведінки.

Варіант № 19.

1. Сім'я як соціальний інститут, поняття сім'ї, її функції.
2. Моделі однолінійного розвитку світу господарства.

Варіант № 20.

1. Система освіти, її соціальні функції.
2. Модель паралельного розвитку світу господарства.

Варіант № 21.

1. Соціологія праці та управління (предмет, основні проблеми, категорії).
2. Цивілізаційні моделі розвитку світу господарства.

Варіант № 22.

1. Соціологія молоді (предмет, основні проблеми, категорії).
2. Соціальні інститути в економіці: родові ознаки.

Варіант № 23.

1. Соціальні функції релігії.
2. Соціально-економічні групи та їх типологія.

Варіант № 24.

1. Поняття культури, її форми та елементи. Соціальна роль та функції культури.
2. Підходи до періодизації розвитку соціології економіки.

Варіант № 25.

1. Соціологічне дослідження, його етапи та функції. Характеристика методів соціологічного дослідження. Види соціологічного дослідження.
2. Економіка - соціальне утворення у суспільстві, категорії соціології економіки. Соціальні аспекти ринкової економіки.

4. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЗМІСТУ, ОБСЯГУ, ВИКОНАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Контрольна робота виконується з урахуванням досвіду, набутого студентом при виконанні контрольних робіт з інших гуманітарних дисциплін.

Мета контрольної роботи – виявити вміння студента аналізувати джерельну базу, літературу з певної проблеми, узагальнювати підібраний науковий та методичний матеріал, логічно правильно висловлювати його у письмовій формі та робити власні висновки та узагальнення.

Виходячи з цього, за своєю структурою робота повинна мати:

- титульний аркуш за зразком; «Зміст», «Вступ», основний текст роботи по питаннях з розділами, «Висновки», список використаних джерел і літератури;
- об'єм контрольної роботи 18 – 20 аркушів А-4. В середньому 7-8 сторінок на питання;
- до питань контрольної роботи студент повинен самостійно скласти план із 2 - 3 пунктів, що розкривають основні їх аспекти ;
- текст має починатись вступом (зазначити актуальність і значення розгляду питань, мету, завдання, методи, аналіз джерел і літератури) та закінчуватись висновками (загальні висновки по питаннях);
- в кінці роботи додається список використаних джерел літератури в алфавітному порядку із зазначенням автора, назви, місця видіння, видавництва, року видання, загальної кількості сторінок;
- на всі приведені в роботі фактичні, цифрові дані, цитування джерел повинні додаватися посилання у підстрочнику на відповідній сторінці або у квадратних дужках із зазначенням номера джерела у списку джерел і літератури та сторінки, з якої взяті відомості – [1, с.143];
- контрольна робота виконується в друкованій формі (шрифт 14 Times New Roman, інтервал між рядками – 1,5, нумерація сторінок у правому верхньому куті аркушу);
- робота повинна бути виконана охайно та грамотно.
- робота виконується державною мовою України.

У випадку, коли без поважних причин контрольна робота не представлена за місяць до початку сесії або не зараховується, студент не допускається до складання іспиту. Він зобов'язаний доопрацювати (переробити) роботу відповідно до зауважень викладача і надати її разом з незарахованою роботою на повторну перевірку. Повторна контрольна робота

виконується за тією самою темою.

Робота повинна бути обов'язково представлена за місяць до початку екзаменаційної сесії. Після рецензування її викладачем студент допускається до складання іспиту.

5. ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ

1. Соціологія та її місце в системі сучасних наук

В сучасному світі існує велика кількість різних наук. Наука стає практичним перетворювачем світу. Без неї не може успішно розвиватися жодна сфера людського життя. З якого б боку ми не підійшли до оцінки науки — оптимістичного чи песимістичного, ясно одне — науці належить визначити образ майбутнього людства.

Наука — багатогранне суспільне явище. Її можна розглядати під різним кутом зору: як сукупність знань про світ, як основу світогляду, як форму суспільної свідомості, як форму відображення світу у свідомості, як елемент духовної культури.

Наука — це система абстрактних знань, створених теоретичним ; шляхом на основі аналізу фактів, явищ і процесів за їх специфічними ознаками, встановлення між ними зв'язків, які обумовлюють їх впорядковане функціонування та розвиток.

В залежності від сфери дослідницьких інтересів сучасні наукові дисципліни можна поділити на чотири групи: 1) природничі, 2) технічні, 3) гуманітарні, 4) соціальні.

Якщо природничі науки зосереджуються на розкритті таємниць природи, технічні — на пошуку нових і нових можливостей техніки, гуманітарні (від лат. *humanitas* — людська природа, освіченість, духовна культура) — на заглибленні у світ самої людини, то соціальні (від лат. *socialis* — товариський, громадський, суспільний) — вивчають сумісне життя в суспільстві.

Соціологія — це вивчення соціального життя, груп людей та суспільства. Кожна з соціальних наук (крім соціології) займається якоюсь окремою сферою суспільного життя. Наприклад, економіка досліджує господарське життя (виробництво, послуги, розподіл, споживання тощо), політологія — сферу політики, історія — процес розвитку суспільства, педагогіка — проблеми навчання і виховання.

Соціологія (від лат. *societas* — суспільство + гр. *logos* — слово, вчення) вивчає суспільство в цілому, все соціальне (суспільне) життя людей, їх спілкування, їх взаємодію.

Отже, соціологія — це наука про суспільство як єдину цілісну соціальну систему. Специфіка і відмінність соціології від інших суспільних наук полягає в тому, що вона вивчає соціальні відносини між людьми, а також вплив цих відносин на формування людини, на її свідомість і поведінку.

2. Предмет, структура та метод соціології

Проста вказівка на те, що соціологія — це наука про суспільство, ще не дає відповіді на питання про специфічний об'єкт і предмет цієї науки, про особливий соціологічний спосіб вивчення суспільства. У цьому плані принципове значення має з'ясування змісту поняття соціальне.

У повсякденній свідомості поняття «соціальне» дуже часто ототожнюється з поняттям «суспільне». З цим пов'язане й те, що термін «соціологія» нерідко вживається в гранично широкому розумінні слова, включаючи в себе всі чи майже всі суспільні науки, виступаючи синонімом усього суспільствознавства. у науковій же свідомості соціологія найчастіше розуміється в більш вузькому, строгому, справжньому розумінні слова, тобто як лише одна зі специфічних галузей суспільствознавства. Точно так же й поняття «соціальне», «соціальні відносини» не ототожнюються з поняттями «суспільне», «суспільні відносини».

Своєрідність соціології як самостійної науки серед інших суспільних наук знаходить своє вираження в тому, що вона вивчає суспільство, його функціонування і розвиток під специфічним кутом зору — крізь призму соціальних явищ, процесів, відносин, що складають основний зміст соціальної реальності — соціуму як об'єкта соціології. Для того, щоб правильно усвідомити суть і значення цього вихідного методологічного положення, необхідно насамперед з'ясувати, що таке соціальне, соціальні явища, відносини і процеси.

Суспільство як продукт взаємодії людей є багатограним і складним у структурному відношенні явищем. Тому той факт, що в найширшому розумінні воно є загальним об'єктом дослідження для всіх суспільних наук, не означає, що кожна з цих наук не має свого специфічного об'єкта вивчення. Так, якісно своєрідною стороною (сферою, областю, формою) громадського життя є виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ. Ці економічні за своїм характером явища, відносини і процеси, в основі яких лежать насамперед відносини власності, служать специфічним об'єктам економічної науки, точніше, економічних наук.

Особливою, істотно відмінною від економічної сфери життя суспільства є політична, пов'язана з організацією, функціонуванням і розвитком політичної влади. І це — специфічний об'єкт політології, політичних наук. Цілий ряд наук (наприклад, культурологія, педагогіка, соціальна психологія та інші) покликані досліджувати духовне життя суспільства, тобто виробництво і розподіл духовних цінностей. Тому, власне кажучи, об'єктом більшої частини суспільних наук є не все суспільство, а та чи інша його сторона, форма прояву і т. п.

У цьому плані досліджуване соціологією соціальне життя суспільства — це область взаємозв'язків і взаємодій між більш-менш широкими спільностями людей (класами, соціальними шарами і групами, націями і народностями, колективами і т. п.) та самими людьми, що виступають як представники цих спільностей. Залежно від своєрідності суб'єктів цих відносин соціальні відносини поділяють на:

- соціально-групові (класи, соціальні групи і шари);
- соціально-демографічні (чоловіки, жінки, діти, молодь, пенсіонери, члени сім'ї);
- соціально-територіальні (міське і сільське населення);
- соціально-етнічні (нації, народності, національні й етнографічні групи);
- соціально-професійні (трудові колективи, професійні об'єднання);
- міжособистісні (особистості) та інші.

Таким чином, у центрі соціального життя знаходяться дія і взаємодія людей та їхніх об'єднань, а соціологія в цьому зв'язку виступає насамперед як наука про взаємодію і поведінку людей у середовищі собі подібних. Соціологія — це свого роду теорія суспільної взаємодії людей, що спирається на досвідчене вивчення соціально значимих, стійких і повторюваних (типових) форм поведінки людей, визначених їхнім соціальним станом (статусом), соціальною роллю і соціальними нормами даного суспільства.

Своєрідність соціальних відносин складається насамперед у тому, що вони носять

комплексний характер і не зводяться до відносин тільки економічних, тільки політичних чи духовних. Вони по-своєму виявляються у всіх сферах життя і містять у собі так чи інакше і соціально-економічний, і соціально-політичний, і соціально-духовний, і соціально-культурний зміст. Саме тому, що особистість, клас, нація, демографічна чи професійна група завжди й одночасно є носіями, суб'єктами всієї сукупності суспільних відносин.

Соціальне явище або процес виникає тоді, коли поведінка навіть одного індивіда підпадає під вплив іншого або групи (спільноти) незалежно від того, чи присутні фізично індивід або спільнота.

Можна виділити такі основні риси, що характеризують специфіку соціального:

- 1) загальна якість, притаманна різним групам індивідів;
- 2) характер і зміст відносин між різними індивідами і групами в залежності від місця, яке вони займають в різних суспільних структурах, від тієї ролі, яку вони виконують в них;
- 3) соціальне проявляється у відносинах різних індивідів і груп один до одного, до свого становища в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя.

Поєднуючи теоретичні й емпіричні засоби, соціологія досліджує саме загальні якості будь-якого прояву соціальності. Специфіка соціології полягає в тому, що кожний прояв людської життєдіяльності вона вивчає в соціальному контексті, у взаємозв'язку з усім суспільним організмом як цілісною системою, у взаємодії різних сторін, рівнів, підсистем.

Соціальне — це сукупність суспільних відносин даного суспільства, інтегрована в процесі спільної діяльності (взаємодії) індивідами чи групами індивідів в конкретних умовах місця і часу. Визначення об'єкта науки дозволяє одержати відповідь на питання про те, на що спрямований пізнавальний процес у рамках даної науки, тобто яку стійку і цілісну частину, область реального світу вивчає чи покликана вивчати відповідна наука. Об'єкт і предмет науки тісно взаємозалежні, але не тотожні. Так, людина — загальний об'єкт і антропології, і соціології, і педагогіки, і психології. Але це якісно відмінні одна від одної науки, оскільки кожна з них при цьому має свій предмет. Визначається це тим, що людина, як і суспільство, є складним і багатограним явищем, що включає різні — різнопідрядні і різнохарактерні — структурні елементи і сторони, зв'язки і відносини між ними. Виділити характерні саме для даної науки елементи і сторони в її об'єкті, їхні зв'язки і відносини, а на цій основі і відповідний специфічний ряд законів і закономірностей — це і значить дати відповідь на питання про предмет розглянутої науки.

Об'єктом соціологічного пізнання є:

- суспільство як цілісна соціальна реальність;
- емпірично надана реальність, що відбиває ту чи іншу сторону соціального життя;
- такі об'єктивні явища суспільства, як соціальні відносини, соціальні зв'язки, соціальні організації, соціальні інститути тощо.

Предмет науки — це відтворення емпіричної реальності на абстрактному рівні шляхом виявлення значущих з практичної точки зору закономірних зв'язків і відносин цієї реальності. Предмет будь-якої науки — це не просто явисьце чи процес об'єктивного світу, а результат теоретичного обґрунтування, яке дозволяє виділити ті закономірності розвитку і функціонування об'єкта, що вивчаються, які є специфічними тільки для даної науки. Отже, предметом соціології є загальні і специфічні закони та закономірності розвитку і функціонування історично визначених соціетальних систем, механізми дії та форми прояву цих законів і закономірностей в діяльності особистостей, соціальних груп, класів, народів. Широко використовуючи в пізнанні і викладі свого змісту найважливіші поняття багатьох інших суспільних наук, соціологія має і специфічні категорії і закони. Будучи основними поняттями даної науки, що відбивають істотні риси, сторони, властивості, структурні елементи соціальної реальності (категорії) і глибинні, необхідні

зв'язки і відносини між ними, категорії і закони соціології, їхні системи відбивають внутрішню логіку цієї науки, розкривають і конкретизують характеристику її предмета і методу, служать вузловими, опорними пунктами в пізнанні соціальних явищ і процесів.

Центральним тут є питання про основні категорії соціологічної науки. Мова йде про виділення таких вихідних категорій, які лежать у фундаменті самої науки. Під ними розуміють найбільш загальні поняття, які віддзеркалюють суттєві сторони її предмета, розкривають механізм прояву законів і закономірностей, які нею вивчаються. Понятійно-категоріальний апарат соціології включає в себе:

- загально наукові категорії у соціологічному заломленні (суспільства, соціум, соціальна система тощо);
- безпосередні соціологічні категорії (соціальний інститут, соціальна організація, соціальні норми, соціальні цінності);
- категорії дисциплін суміжних із соціологією (економічна соціологія, соціологія політики, соціологія культури тощо).

В соціологічну практику останніх років увійшло виділення двох груп категорій соціології:

1) категорії що пояснюють статистику суспільства, його структуру, з виокремленням його основних підсистем та елементів. Серед них такі категорії, як особистість, соціалізація, соціальна група, соціальна спільнота, соціальний клас, соціальна діяльність, соціальний контроль та ін.

2) категорії, що характеризують динаміку суспільства, його основні зміни, особливості його розвитку. Серед них такі категорії як соціальний процес, соціальна зміна, соціальна трансформація, соціальний рух, соціальна мобільність, соціальний розвиток та ін.

До категорій соціології належать й такі категорії, як, наприклад, соціальне відтворення, соціальна адаптація, соціальна диференціація, соціальна напруженість, соціальна солідарність, соціальне відхилення, соціальна патологія, соціальна рівновага, соціальна сфера, соціальне життя, соціальна дія та багато інших.

Якщо категорії соціології відбивають ті чи інші істотні сторони, риси, властивості об'єкта цієї науки, то закони соціології виражають глибинні, сутнісні необхідні зв'язки між ними. Оскільки, як уже відзначалося вище, соціологія вивчає соціальну реальність, соціум, постільки її закони по своїй природі і сутності соціальні. Це означає, що соціальні закони регулюють поведінку людей і груп, визначають стосунки між особистостями, їхніми спільнотами і виявляються в діяльності людей та їхніх об'єднань. До числа соціальних відносяться, наприклад, закони соціальної диференціації й інтеграції, соціальної мобільності, інтернаціоналізації громадського життя, соціалізації індивіда, урбанізації суспільства та інші. У житті соціальні закони реалізуються конкретними людьми й у конкретних умовах, а тому виявляються як закони-тенденції.

Соціальні закони мають такі основні ознаки:

- закон може діяти лише при наявності певних суворо домовлених умов;
- за цих умов закон діє завжди і всюди без будь-яких виключень;
- умови, за яких діє закон, реалізуються не повністю, а частково.

Соціальні закони діють у всіх сферах людської діяльності і можуть різнитися за сферою свого розповсюдження. Так, існують закони, дія яких розповсюджена на малу групу, на певну соціальну страту, соціальну верству або клас та на суспільство в цілому. Отже, у сфері дії соціальних законів може знаходитись суспільство в цілому або ж його частини.

Для соціології велике значення має типологізація, за допомогою якої виокремлюють соціальні закони за формами зв'язків.

В залежності від часу дії соціологи виділяють:

- соціальні закони безперервної дії (норми права, етичні і моральні принципи);
- закони-тенденції, які діють в певний проміжок часу.

За масштабом реалізації соціальні закони поділяють на:

- загальні — вони діють в усіх суспільних системах (наприклад, закон товарно-грошових відносин);
- специфічні — їх дія обмежена однією чи кількома суспільними системами (наприклад, закон, пов'язаний з переходом від одного типу суспільства до іншого).

За характером, способом вияву соціальні закони поділяють на:

- закони соціальної статистики;
- закони соціальної динаміки.

Перші відображають:

- 1) головні напрями змін,
- 2) їх тенденцію до збереження стабільності соціальної системи.

Вони не детермінують соціальні явища.

Другі визначають:

- 1) напрям, форми, чинники розвитку соціального об'єкта,
- 2) особливості його змін, його еволюції. Тобто вказують на якісні його перетворення.

Структура соціологічних уявлень і наукових знань формується в залежності від кола об'єктів, які вивчаються соціологією, глибини і широти наукових узагальнень і висновків, що здійснюються в межах соціологічних теорій на основі аналізу даних про ті або інші соціальні явища і процеси.

Соціологічне знання багатогранне, має свою досить складну, багаторівневу структуру, обумовлену насамперед розходженням ракурсів і рівнів вивчення соціальних явищ і процесів. Так, наприклад, соціологія досліджує ці явища і процеси і на рівні суспільства в цілому, і на рівні більш-менш широких соціальних спільнот чи окремих сфер громадського життя і їхніх взаємодій, і на рівні особистості, міжособистісних взаємодій.

Під структурою соціологічного знання розуміють систему взаємопов'язаних уявлень, понять, поглядів, теорій соціальних процесів різних рівнів (чи то життєдіяльність окремих людей, соціальних груп чи суспільства в цілому). Особливістю структури соціологічного знання є те, що вона є не просто певною сукупністю (обсягом) інформації, уявлень і наукових понять про соціальні явища і процеси, а перш за все певною упорядкованою системою знань про суспільство як динамічно функціонуючий організм. Соціологія дає знання теоретичне і емпіричне, знання фундаментального і прикладного порядку.

У зв'язку з цим у ній виділяють відносно самостійні галузі знання:

- теоретичну соціологію,
- фундаментальну соціологію,
- прикладну соціологію,
- емпіричну соціологію.

Емпірична і теоретична соціології різняться за рівнем абстракції одержуваного знання; фундаментальна і прикладна — за орієнтацією отримуваних знань, за цілями, які вони перед собою ставлять. Теоретична соціологія основну увагу концентрує на вивченні фундаментальних наукових проблем, пов'язаних з формуваннями знання про соціальну дійсність, описуванням, поясненням і розумінням процесів соціального розвитку, розробкою концептуальних основ соціології, методології та методів соціологічного дослідження. Концепції і теорії, що розробляються нею, відповідають в основному на два питання: «що пізнається?» (об'єкт) і «як пізнається?» (метод), тобто пов'язані з вирішенням гносеологічних завдань.

Теоретична соціологія сформувалась у 30-40-х роках XX ст. в академічному

університетському середовищі США, хоча вихідні її передумови виникли набагато раніше в працях Г. Зіммеля, Е. Дюркгейма, М. Вебера та ін. Значно вплинула на теоретичну соціологію неопозитивістська методологія, орієнтована на моделі розвинутих фізичних наук, в яких існує поділ на прикладні та фундаментальні, теоретичні дослідження.

Феноменологічна соціологія і символічний інтеракціонізм на перше місце висувають завдання з'ясування соціально-психологічної структури соціальної взаємодії, ролі людської особистості як творця соціальної реальності. Автори концепції соціального обміну підкреслюють вирішальну роль універсальних закономірностей людської природи — прагнення до одержання вигід і нагород — для пояснення соціальних відносин і структур. Для прихильників функціоналізму пошук об'єктивної істини, яка проголошується головною цінністю наукового пізнання, конкретизується у формуванні закономірностей або вимог, покликаних пояснити структурні механізми збереження сталості і стабільності будь-якої соціальної системи.

Прикладна соціологія — практична частина соціологічної науки про специфічні закони становлення, розвитку та функціонування конкретних соціальних систем, процесів, структур, організацій та їх елементів. На відміну від загальної соціології, яка вивчає закони розвитку соціальних спільнот та відносин, взаємодій у масштабах усього суспільства, прикладна соціологія вивчає процеси, які відбуваються в певних соціальних підсистемах, конкретних соціальних спільнотах, організаціях. Вона ставить завдання знайти засоби для досягнення практичних цілей суспільства, шляхи і способи використання пізнаних теоретичною соціологією засобів і закономірностей.

Теоретична соціологія відрізняється від прикладної не за об'єктом або методом дослідження, а за метою, яку ставить перед собою соціологія, яка вирішує завдання: теоретичні чи практичні.

Прикладна соціологія безпосередньо вивчає практичні галузі людської діяльності, збагачує такі спеціальні галузі соціологічного знання, як, наприклад, соціологія особи, соціологія релігії, соціологія сім'ї, що безпосередньо орієнтовані на вирішення соціальних проблем.

Специфіка прикладної соціології полягає не тільки в тому, що вона концентрує увагу на тих компонентах соціальної системи, які безпосередньо пов'язані з людиною, впливають на її практичну діяльність. Вона зосереджується на дослідженні людських спільностей та людської особи в її різних соціальних аспектах. Прикладна соціологія, зокрема, вивчає закони:

- 1) що діють на рівні соціальних інститутів;
- 2) які відбивають розвиток компонентів соціальної структури суспільства;
- 3) що діють на рівні соціальних систем і підсистем.

Прикладна соціологія має свої категорії, які у загальному та концентрованому вигляді відбивають соціальну дійсність, а також методи дослідження (опитування, спостереження, аналіз документів та ін.).

Оскільки прикладна соціологія досліджує конкретні соціальні явища, вона розкриває джерела та причини їх розвитку або гальмування. Тому її висновки мають прикладне значення, служать науковою підставою вдосконалення управління соціальним життям, його різними сферами. Прикладна соціологія являє собою єдність конкретних соціологічних досліджень і спеціальних соціологічних теорій. У цьому проявляється єдність емпіричного та теоретичного, що становить фундамент кожної науки.

Єдність і взаємодія теоретичної та прикладної соціології знаходять конкретне втілення:

- 1) у розкритті науково-методичних основ соціологічних досліджень, у системі принципів, законів і категорій концепції соціального пізнання;

2) в обґрунтуванні переходу вихідних теоретичних положень до операціоналізації та емпіричного їх відбиття за допомогою ряду показників у дослідженні соціальної структури суспільства, способу життя, культури, громадської думки та ін.;

3) у методологічному та методичному забезпеченні соціологічних служб на підприємствах і в установах, у практиці соціологічних досліджень на усіх рівнях та етапах, в усіх видах і масштабах.

Поділ соціологічного знання за орієнтацією на фундаментальне та прикладне досить умовний, бо будь-яке з них безпосередньо або опосередковано робить певний внесок у вирішення як наукових, так і практичних завдань. У точному значенні слід говорити лише про переважну орієнтацію того чи іншого соціологічного знання: наукового, фундаментального або практичного, прикладного, що і дає підставу для його віднесення до сфери теоретичної або практичної соціології. Те саме можна сказати і про емпіричні соціологічні дослідження. Вони можуть бути орієнтовані на розв'язання:

- наукових проблем (наприклад, на формування спеціальної соціологічної теорії);
- практичних питань, пов'язаних з удосконаленням соціальних інститутів (сім'ї, освіти, права тощо).

В структурі соціологічного знання можна виділити окремі рівні. Йдеться по три рівні соціологічного знання:

1) загальносоціологічні теорії або загальнотеоретична соціологія;

2) спеціальні і галузеві соціологічні теорії або теорії середнього рівня (цей термін ввів у науковий обіг американський соціолог Р. Мертон);

3) первинне узагальнення даних конкретно-соціологічних досліджень.

Загальносоціологічні теорії, спираючись на соціальну філософію, торкаються, як правило, глибинних, сутнісних моментів розвитку того чи іншого суспільства (історичного процесу в цілому) і місця в ньому людини. На цьому рівні кожне соціальне явище розглядається з точки зору його місця і ролі в суспільстві, його різноманітних зв'язків з іншими явищами.

Спеціальні і галузеві соціологічні теорії мають набагато вужчий пізнавальний ракурс, а ніж загальносоціологічні. Вони торкаються в основному окремих сфер суспільного життя, соціальних груп і інститутів, поєднують в собі теоретичний і емпіричний рівні дослідження. Вони, по суті, займають певне проміжне становище між фундаментальними соціологічними теоріями і емпіричним узагальненням первинної соціологічної інформації.

Галузеві соціологічні теорії, або просто галузеві соціології — галузі соціологічного знання, які постають на межі власне між соціологією та іншими науками: економікою, правознавством, політологією, наукознавством. Вони ніби розподіляють свій об'єкт з тією чи іншою наукою про суспільство (як правило, такою, що вже має давню традицію, усталений понятійний апарат і методи), виділяючи в ньому власне соціальний вимір, насамперед, соціальні відносини, групові інтереси, інституційні зв'язки тощо. Так, галузевими називають економічну соціологію, соціологію політики, соціологію культури, соціологію медицини та деякі інші соціологічні дисципліни.

Спеціальні соціологічні теорії — галузі соціологічного знання, які вивчають насамперед, окремі соціальні спільноти у їх конкретному стані (соціологія малих груп, соціологічне вивчення соціальної структури, соціологія окремих професійних груп, соціологія міста, соціологія села, соціологія молоді, етносоціологія та ін.), соціальні інститути (соціологія сім'ї, соціологія освіти тощо), соціальні процеси (соціологія конфлікту, соціологія вивчення мобільності міграційних процесів, масової комунікації, масових соціальних рухів, злочинності, самогубств). До спеціальних соціальних теорій відносять також соціологію особистості та ті теоретичні побудови, які пояснюють закономірності

міжособистісного спілкування: теорію соціальних ролей, теорію референтних груп, соціальних статусів.

Третій рівень соціологічного знання представлений конкретними соціологічними дослідженнями, які проводяться з метою одержання об'єктивних даних стосовно різних сторін соціальної дійсності. Ці дані можуть бути осмислені на рівні спеціальних, галузевих і загальносоціологічних теорій і використані у розв'язанні актуальних проблем розвитку суспільства.

Кожна наука, виділяє для себе особливу область пізнання, виробляє і свій, специфічний метод дослідження, яким вона користується поряд із загальнонауковими методами, властивими й іншим наукам. Якщо визначення предмета соціології дозволяє одержати відповідь на питання, що вивчає ця наука, то характеристика її методу покликана дати загальне розуміння того, як, яким чином соціологія підходить до вивчення суспільства. Зрозуміло, що проблеми предмета і методу науки тісно взаємозалежні і переплітаються один з одним. Специфіка методу соціології визначається насамперед особливостями предмета даної науки.

У найбільш загальному вигляді можна виділити в соціології три головні умови реалізації вимог наукової методології:

1) принцип емпіризму — використання емпіричних процедур з метою встановлення об'єктивної достовірності одержаних у дослідженнях фактів та узагальнень;

2) теоретичне обґрунтування (пояснення) одержаних результатів, які дозволяють розкрити причини, що лежали в основі емпіричних фактів, і разом з тим включити ці факти в наявну систему теоретичного знання;

3) цілісна нейтральність соціології, незалежність її від будь-яких заангажованих установ, які, за звичай, пропонують різні класи і партії в суспільстві.

Методи науки не менше, ніж зміст розділяють науки, одна від одної. Позитивізм розглядає суспільство по аналогії з природою, використовуючи методи природничих наук. Його засновники користувались так званим об'єктивним методом. Вони розглядали соціальні факти і процеси як такі в їх об'єктивній реальності. Вони спостерігали, описували і систематизували їх. Цей метод заснований на запереченні необхідності філософського осмислення життя.

Розуміюча соціологія (М. Вебер) аналізує смислові елементи соціального життя, робить акцент на розумінні змін рухів: Цей напрям тяжіє до суб'єктивного методу. Дослідник констатує і приводить у систему соціальні явища об'єктивного світу на основі своїх суб'єктивних оцінок. Об'єктивний метод визнається ним настільки, наскільки він має значення для теорії.

Розвиток і зміни соціального життя приводять до розвитку і зміни методів його дослідження. Виходячи з особливостей сучасного етапу розвитку соціології, відзначимо три моменти, які характеризують метод соціологічного пізнання:

1) це введення часового параметра в саму методологію мислення, гіпотези і концепції. В цьому випадку важливо від вивчення станів на коректний момент часу переходити до вивчення процесів соціального розвитку;

2) це врахування змін структури соціального простору: спостерігається ефект просторової трансформації суспільств, переростання локальних процесів в регіональні, регіональних — в глобальні. Глобалізм — важлива ознака сучасної і завтрашньої соціології;

3) це все більш активна участь соціології як науки в соціальному житті, в соціальному процесі. Звідси посилюється тенденція на:

- знаходження шляхів розв'язання соціальних проблем, у тому числі й конфліктів;

- прогнозування і проектування соціальних рішень.

Значення проблеми методу соціології полягає насамперед у тому, що дійсно науковим може бути визнано тільки таке соціологічне значення, що добуто на основі суворого дотримання вимог саме цього методу.

3. Функції соціології

Різноманітність зв'язків соціології із життям суспільства, її суспільне призначення визначаються насамперед тими функціями, які вона виконує. Функції (від лат. *funktio* — виконання, призначення) соціологічної науки ззовні такі самі, як і в інших суспільних науках, але їх зміст у кожній науці свій.

Теоретична функція — полягає у поповненні та збагаченні соціологічного знання, в розробці концепцій, теорій, ключових понять і категорій цієї науки на основі дослідження соціальної дійсності. Збагачення наукового соціологічного знання відбувається як на основі вдосконалення теоретичної соціології, так і на базі розвитку спеціальних і галузевих соціологічних теорій, а також пов'язаних з ними досліджень емпіричної соціології.

Описуючи, систематизуючи, нагромаджуючи дослідницький матеріал у вигляді аналітичних записок різних наукових звітів, статей, книг соціологія здійснює описову функцію.

Інформаційна функція — це збирання, концентрація соціологічної інформації, одержаної у результаті проведення досліджень. У великих соціологічних центрах вона нагромаджується в так званих банках соціологічної інформації. Її використовують органи управління, засоби масової інформації.

Прогностична функція полягає у соціальному прогнозуванні. Соціологічні дослідження завершуються обґрунтуванням коротко-або довгострокового прогнозів досліджуваного об'єкта.

Критична функція соціології тісно пов'язана з її прогностичною і гуманістичною функціями. На основі аналізу і розвитку соціальних систем соціологія не тільки виробляє практичні рекомендації по їх вдосконаленню. Вона також конструє й можливі технології їх прогресу, формує соціальні ідеали, розробляє програми соціального розвитку, підпорядковуючи все це реалізації інтересів людини.

Виховна функція соціології реалізується в тому, що знання які здобуваються цією наукою безпосередньо використовуються системою виховання і впливу на свідомість і поведінку людей з метою формування їх певних соціальних якостей. Цю функцію соціологія виконує також тому, що забезпечує передачу новому поколінню соціального досвіду попередніх поколінь.

Здобуваючи і накопичуючи знання про закони і закономірності функціонування і розвитку історично визначених соціальних систем, про різні сфери суспільного життя, всі його складові частини соціологія тим самим реалізує пізнавальну функцію.

У визначенні методів вивчення соціальної реальності збору, обробки і аналізу первинної соціологічної інформації соціологія реалізує совою інструментальну функцію.

Світоглядна функція проявляється в тому, що озброюючи людей соціологічним знанням, вона тим самим формує їх погляди на соціальні процеси, дає їм теоретичну основу для практичних дій, оцінки явищ соціальної реальності.

Дуже часто соціологи збирають дані, які потім використовуються тими, хто приймає рішення. Це означає, що ці дані вони збирають, виконуючи певне політичне замовлення, базуючись на тій або іншій ідеології. Крім того, віддзеркалюючи закони функціонування і

розвитку соціальних систем, соціологія разом з тим дає їх теоретичне обґрунтування з позицій певних соціальних і політичних сил, в тій чи іншій мірі відображаючи їх погляди. В сукупності це говорить про те, що соціологія виконує ідеологічну функцію.

Знання, які вишукує соціологія, служать не тільки підвалиною для подальшого розвитку теоретичних поглядів. Вони орієнтовані для розв'язання практичних проблем, які постають як перед суспільством в цілому, так і перед різними соціальними групами. Ці знання безпосередньо використовуються для перетворення соціальних інститутів, управління соціальними процесами тощо. В цьому знаходять реалізацію практична, регулятивна, організаційно-технологічна, управлінська функції соціології.

Зазначимо, що всі функції, які виконує соціологія, "працюють" в єдності, взаємодоповнюючи одна одну.

§ 1.4. Взаємовідносини соціології та інших суспільних наук

Будучи наукою про суспільство, соціологія водночас структурно включає як загальну теорію соціальної різноманітності явищ і процесів суспільного життя, що є об'єктами дослідження суспільних і гуманітарних наук, так і соціальні теорії різних специфічних об'єктів, а саме соціальні теорії праці (соціологія праці), освіти (соціологія освіти), релігії (соціологія релігії) тощо. Те, що соціологія займає загальне, а не приватне місце серед суспільних і гуманітарних наук, ще не означає її перетворення у філософську науку.

Проте слід зауважити, що у своїй теоретичній частині соціологія переплітається з філософією. Мова, зокрема, йде про такий розділ філософії як соціальна філософія. Співвідношення соціології і соціальної філософії визначається насамперед тим, що соціологія не є філософською наукою і тому вивчає властивості і закони меншої міри спільності, ніж соціальна філософія. І соціологія, і соціальна філософія розглядають суспільство в цілому, у його системності, як такс інтегральне утворення, що не зводиться до простої суми вхідних у нього одиниць. Це їхня загальна риса, яка визначає особливо тісний взаємозв'язок цих наук. Але при всьому цьому соціальна філософія вивчає суспільство в найбільш широкому ракурсі, як специфічну частину усїєї світобудови, а тому й описує його за допомогою гранично загальних понять, категорій, законів. Соціальна філософія аналізує розвиток суспільства під кутом зору специфічного прояву в цьому процесі загальфілософських законів, тобто законів, що діють і в природі, і в суспільстві, і в людському мисленні.

Найбільш наочними прикладами законів соціальної філософії можуть служити закони співвідношення суспільного буття і суспільної свідомості, а також закони, що характеризують джерело саморуху громадського життя. Усе це відбиває специфіку соціальної форми руху реальної дійсності в порівнянні з природою.

Але цим далеко не вичерпується знання про суспільство, якому притаманні й свої власні, специфічні соціальні зв'язки і взаємодії, риси, сторони, властивості, відбиті законами, категоріями, поняттями, які зводяться не лише до специфічного прояву загальфілософських законів, категорій, понять у суспільному житті. Це і вивчає соціологія на відміну від соціальної філософії. Зрозуміло, що й об'єкт і предмет соціології мають більшу конкретність, меншу абстрактність в порівнянні з об'єктом і предметом соціальної філософії. Якщо соціальна філософія у своєму розвитку безпосередньо спирається на досягнення спеціальних наук про суспільство, то соціологічні дослідження, використовуючи результати інших суспільних наук, безпосередньо базуються на зборі й аналізі соціальних фактів, що перевіряються емпірично, на узагальненні відповідних емпіричних даних, добутих у рамках цієї науки.

Оскільки знання законів і категорій більш загального порядку завжди є необхідною

попередньою умовою правильного підходу до вивчення законів і категорій менш загального порядку, оскільки соціальна філософія виступає як загальнотеоретична і методологічна основа соціології. Зовсім очевидно, наприклад, що ні соціальна структура суспільства, ні її окремі елементи не можуть глибоко й успішно вивчатися поза розумінням суті суспільства в цілому, взаємодії його різних сфер і т. п., як не можуть бути зрозумілі частини цілого поза цим цілим. З іншого боку, соціологія, даючи конкретний аналіз громадського життя у всьому її складному різноманітті, сприяє збагаченню понятійного апарата і предметного змісту соціальної філософії.

Усе сказане про розмежування соціології і соціальної філософії не повинне приводити ні до їх абсолютного роз'єднання, ні до їх ототожнення. Особливо тісний взаємозв'язок і навіть взаємопроникнення соціальної філософії і загальнотеоретичної соціології, тому що багато положень і висновки першої виявляються органічно включеними в другу.

Значення соціології для інших наук полягає в тому, що вона дає науково обґрунтовану теорію про суспільство та його структуру, забезпечує розуміння законів і закономірностей взаємодії його різних сфер.

Соціологія має безпосередній вихід на ряд суспільних і гуманітарних наук. Насамперед спостерігається її тісний зв'язок із соціальною психологією. Соціологи, які розробляють проблеми соціальної поведінки індивідів та спільностей, чимало запозичують знань з досліджень у галузі психоаналізу і деяких розділів психіатрії. В свою чергу соціальні психологи поряд з психологічними методами спостереження, лабораторного і природного експерименту, тестування широко застосовують соціологічні методи — анкетні опитування та інтерв'ю, контент-аналіз, соціальний експеримент. Спільними проблемами дослідження для соціології і соціальної психології є потреби та інтереси, соціальні установки і цілісні організації, думки та настрої людей тощо. Однак для кожної з них характерним є специфічний підхід до вивчення цих явищ. Наприклад, при вивченні громадської думки соціолога цікавлять передусім закономірності формування громадської думки людей, які належать до певних соціальних груп, тоді як соціально-психологічні дослідження спрямовані на пізнання психологічних механізмів формування і виразу громадської думки.

Соціологія активно співпрацює із соціальною статистикою — галуззю статистики, предмет якої — соціальна сфера суспільства, галузь соціальних відносин і процесів. Соціальна статистика забезпечує соціологію інформаційною базою для оперативного аналізу змін у соціальних відносинах і процесах, в орієнтаціях і поведінці груп і верств для підготовки науково обґрунтованих загальнодержавних і регіональних соціальних програм, поточної соціальної політики, розробки надійних прогнозів і проектів соціального розвитку. Однак сучасний стан соціальної статистики в Україні не може задовольнити потреби соціології щодо повноти і надійності інформації, її доступності. Щоб змінити цей стан, необхідним є розвиток теорії суспільства, його структури, різних галузей соціологічної науки, покликаний методологічно забезпечити вдосконалення соціальної статистики.

Тісний зв'язок існує між соціологією і правознавством. Відійшло в минуле зневажливе ставлення до частини соціологів, які схильні були пояснювати соціологію лише як науку про процеси, що спонтанно виникають, і про сили, що спонтанно розвиваються. Водночас зменшилась кількість правознавців, які тривалий час схильні були нехтувати дослідженнями соціологів. Нині ці дві науки зближаються. І соціологи, і правознавці дійшли висновку, що повний опис і пояснення сучасних соціальних процесів вимагають об'єднання зусиль спеціалістів обох наук. Виникла спеціальна соціологічна теорія — "соціологія права".

Соціологія, особливо прикладна, ґрунтується на математичних знаннях і методах. Завдяки розвитку соціологічного знання, у тому числі й закону великих чисел, на підставі відкриття певних константних залежностей і закономірностей між соціальними явищами, виникають принципово нові ідеї, аргументи і способи пояснення останніх, що змінює старі парадигми, зумовлює появу нових методологічних і світоглядних уявлень про суспільство. Саме в процесі зближення емпіричної соціології і математики утворилась «математична соціологія» — спеціальна соціологічна теорія, в межах якої розробляються основні компоненти соціального аналізу, стратегія побудови соціальних моделей.

Між соціологією та історією чимало загального. І та й інша науки вивчають усе суспільство, а не тільки яку-небудь одну його частину чи сторону. Обидві ці науки особливу увагу приділяють діяльній, суб'єктивній стороні історичного процесу. Кожна з цих наук так чи інакше базує своє знання на дослідженні конкретних фактів громадського життя.

Але між цими науками і чимало істотних розходжень, що йдуть по лінії насамперед своєрідності їхнього характеру, природи, їхнє співвідношення — це співвідношення теорії й історії, теорії суспільного розвитку і його історії. Відомий російсько-американський соціолог П. А. Сорокін, слідом за засновниками баденської школи неокантіанства В. Віндельбантом та Г. Ріккертом, називав соціологію «генералізуючою наукою» (тобто узагальнюючою наукою) на відміну від історії як «індивідуалізуючої науки». Історія за своєю природою і сутністю не може абстрагуватися від конкретно-хронологічного ходу історичних подій, від чіткого і різнобічного відображення конкретних явищ, подій, процесів громадського життя у всій їхній індивідуальності, неповторності, своєрідності. На відміну від цього головне в соціології як «теоретичній» науці — це узагальнення соціального досвіду минулого і сьогодення, виділення повторюваного, типового, сутнісного, закономірного в даному ряді соціальних явищ, подій, процесів.

Можна вказати і на ряд інших важливих відмінностей соціології від історії. Якщо історія вивчає всі сфери, сторони, форми прояву громадського життя, то соціологія, як показано вище, тільки «соціальне» у суспільстві. Відзначимо, що історична наука вивчає тільки те, що здійснилося і ввійшло в історію, у той час як соціологія переносить центр ваги своїх вишукувань на сучасність, містить у собі як необхідний елемент соціальне планування і прогнозування. Разом з тим навряд чи можна погодитися з категоричними твердженнями, що часто зустрічаються, начебто соціологія — це наука лише про сучасне суспільство.

Взаємовідносини соціології й історії визначаються насамперед тим, що соціологічні положення і висновки безпосередньо спираються на узагальнення історичних фактів, історичного досвіду.

Дуже важливо також визначити правильне співвідношення соціології і політології. Тісний взаємозв'язок між ними визначається тим, що:

- 1) соціальні спільноти, соціальні інститути і організації є важливими суб'єктами і об'єктами політики;
- 2) політична діяльність є однією з основних форм життєдіяльності особистості та її спільностей, які безпосередньо впливають на соціальні зміни в суспільстві.

Політика, як дуже широке, складне і багатогранне явище проявляється у всіх сферах суспільного життя (економічна політика, соціальна політика, культурна політика і т. п.) і багато в чому визначає розвиток суспільства в цілому. Особливо тісний зв'язок і взаємовплив соціології і політології відображається у появі таких спеціальних соціологічних теорій, як соціологія політики, соціологія влади, соціологія міжнародних відносин та ін.

Отже, соціологія не може успішно розвиватися, не спираючись на результати

досліджень соціальної філософії, економічної теорії, політології, етнографії, етнології, культурології тощо. Не випадково творці соціології були людьми з широкою гуманітарною і соціальною освітою, широко окреслювали межі соціологічних досліджень.

Історичний розвиток наук (не лише суспільних), свідчить про те, що в точках, де вони стикаються і взаємодоповнюють одна одну, виникають досить цікаві і плідні теорії.

Зв'язок соціології з іншими науками потрібно розглядати швидше через призму тенденції до їх інтеграції, зближення і об'єднання, а ніж до їх розмежування. На сьогоднішній день переважає тенденція до комплексного, всебічного дослідження явищ і процесів суспільного життя, до спільного дослідження кількома науками, до комбінування (поєднання) їх пізнавальних можливостей.

6. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Асп Э.К. Введение в социологию. - СПб.: Алетейя, 1998.- 248 с.
2. Городяненко В.Г. Соціологічний практикум. - К.: Академія, 1999.- 160 с.
3. Громов И.А. и др. Западная социология. - СПб.: Ольга, 1997.- 372 с.
4. Классовое общество. Теория и эмпирические реалии. - К.: Институт социологии НАН Украины, 2003. – 258 с.
5. Костенко Н., Иванов В. Досвід контент-аналізу: Моделі та практики: Монографія. - К.: Центр вільної преси, 2003. – 200 с.
6. Панина Н.В. Технологія соціологічного дослідження (курс лекцій). - К.: Ін-т соціології НАН України, 2001.- 277 с.
7. Словарь прикладной социологии. - Минск Университетское, 1984.- 317 с.
8. Современная западная социология: теории, традиции, перспективы. - СПб.: Нотабене, 1992. – 445 с.
9. Смелзер Н. Социология. - М.: Феникс, 1994. – 688 с.
10. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. - М.: Политиздат, 1992.-543 с.
11. Спеціальні та галузеві соціології. - К.: Каравела, 2003. – 304 с.
12. Соціологія. Наука про суспільство: Навчальний посібник. – Харків: 1996. – 688 с.
13. Социология: Учебное пособие. – Днепропетровск: ГМетАУ, 1998. – 125 с.
14. Социология: Учебное пособие. - М.: Знание, 1995. – 272 с.
15. Соціологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. - К.: Академія, 2002. – 560 с.
16. Українське суспільство - 2003. Соціологічний моніторинг. - К.: Інститут соціології НАН України, 2003. – 684 с.
17. Фролов С.С. Социология: Пособие для высших учебных заведений. - М.: Логос, 1996. – 360 с.
18. Харчева В. Основы социологии. Пособие для студентов. - М.: Логос,

ПИТАННЯ ДО СКЛАДАННЯ СЕМЕСТРОВОГО ІСПИТУ З ДИСЦИПЛІНИ

1. Особливості предмета й об'єкта соціології як науки.
2. Структура соціологічної системи знань, функції соціології.
3. Місце соціології в системі суспільствознавства, її зв'язок з іншими гуманітарними науками.
4. Методи, категорії, закони соціології.
5. Значення соціології для розв'язання соціально-економічних і політичних проблем модернізації українського суспільства.
6. Соціально-культурні та наукові передумови виникнення соціології як науки.
7. Зародження і розвиток суспільно-політичних теорій у Стародавньому світі.
8. Погляди на суспільство в епоху Середньовіччя.
9. Соціальні теорії Відродження.
10. Розвиток соціального знання у Новий час.
11. Роль О. Конта у становленні соціології як науки.
12. Соціологічна теорія Г. Спенсера.
13. Соціологічна теорія Е. Дюркгейма.
14. Класичний період розвитку. М. Вебер.
15. Марксистська теорія суспільства. Логіка пошуку факторів суспільного розвитку.
16. Формальна соціологія Г. Зиммеля.
17. Інтегральна соціологія П.Сорокіна.
18. Структурний функціоналізм. Т. Парсонс.
19. Основні напрями сучасної зарубіжної соціології.
20. Розвиток соціологічних теорій в Україні.
21. Формування соціально-політичної думки в Україні у ХІХ– ХХ ст.
22. Суспільство, основні ознаки та типи суспільства.
23. Соціальна спільнота та її види як складник соціальної системи.
24. Види соціальних структур. Маргіналізація.
25. Соціальна група як суб'єкт суспільного життя. Види соціальних груп.
26. Соціальні інститути, їх види та функції.
27. Соціальна дія та соціальна взаємодія як складники соціального процесу.
28. Соціальна структура суспільства, її головні елементи.

29. Теорія соціальної стратифікації.
30. Типи стратифікаційних систем. Закрита та відкрита соціальна стратифікація.
31. Особливості стратифікації українського суспільства.
32. Соціальна мобільність. Аскрипція, досягнення.
33. Соціальні процеси, їх класифікація.
34. Соціальний статус та соціальна роль особистості.
35. Програма соціологічного дослідження.
36. Соціологічне дослідження, його етапи та функції.
37. Характеристика методів соціологічного дослідження.
38. Види соціологічного дослідження.
39. Анкетування, вимоги до складання анкетних питань.
40. Безробіття як соціальна проблема, його форми.
41. Економіка — соціальне утворення у суспільстві, категорії соціології економіки.
42. Соціальні аспекти ринкової економіки.
43. Природа, класифікація і функції соціального конфлікту.
44. Управління соціальним конфліктом, механізми їх вирішення.
45. Розробка проблеми соціального конфлікту.
46. Види, суб'єкти та функції соціального конфлікту.
47. Особистість як предмет соціологічного вивчення.
48. Поняття та структура особистості.
49. Соціальна типологія та структура особистості.
50. Соціальний статус особистості.
51. Соціалізація особистості. Основні етапи.
52. Соціальні потреби та соціальні інтереси особистості як спонукальні мотиви соціальної дії.
53. Аномічні явища у суспільстві. Соціологія девіантної поведінки.
54. Соціальні функції політики.
55. Сім'я як соціальний інститут, поняття сім'ї, її функції.
56. Система освіти, її соціальні функції.
57. Соціологія праці та управління (предмет, основні проблеми, категорії).
58. Соціологія молоді (предмет, основні проблеми, категорії).
59. Соціальні функції релігії.
60. Поняття культури, її форми та елементи. Соціальна роль та функції культури.